

وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و الگویی مناسب برای نظام اطلاع‌رسانی

دکتر مه‌ری پریوخ^(۱)

چکیده

گرچه در سالهای اخیر، در دانشگاه فردوسی مشهد فعالیتهای زیادی برای ارتقاء امکانات و تجهیزات کتابخانه‌ها برای دسترسی به اطلاعات انجام شد. ولی، به نظر می‌رسد خدمات کتابخانه‌ها هنوز متناسب با انتظاراتی مسؤولان و استادان دانشگاه نیست. این پژوهش، به منظور شناسایی مسائل و مشکلات موجود در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و نیز شناسایی عواملی که نظام کتابخانه‌های دانشگاه را در ارائه خدمات بهتر و تحقق رسالت دانشگاه هدایت می‌کند، صورت گرفته است. مقایسه وضعیت موجود و همچنین، انتظاراتی جامعه مورد پژوهش با استانداردهای ملی از دیگر هدفهای پژوهش حاضر می‌باشد.

اطلاعات مورد نیاز از طریق پرسشنامه و مصاحبه و، در صورت نیاز، مشاهده فراهم شد. جامعه مورد پژوهش را اعضاء هیأت رئیسه دانشگاه، مدیران گروه‌های آموزشی، استادان، سرپرستان کتابخانه‌ها و کتابداران شاغل تشکیل داد. براساس تحلیل اطلاعات به دست آمده، مشخص شد که وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاه، در اکثر موارد، با انتظارات جامعه مورد پژوهش و نیز استانداردهای ملی همخوانی ندارد. کمبود بودجه ریالی و عدم اطلاع و اختیار در خرج کردن آن، کمبود منابع، کمبود فضا و کمبود و یا نبود کتابدار متخصص در کتابخانه‌های دانشکده‌ها از عمده مشکلات می‌باشد. عناصر مؤثر در تقویت

خدمات و راهکارهای لازم برای آن از طریق طرح پیشنهادی برای ایجاد نظام متمرکز و هماهنگ اطلاع‌رسانی در دانشگاه فردوسی به صورت کوتاه مدت و بلندمدت، به عنوان دست‌آورد اصلی این پژوهش ارائه گردید.

مقدمه

نظامهای آموزش عالی جایگاه ویژه‌ای برای کتابخانه‌های دانشگاهی قائل هستند. این کتابخانه‌ها نقش مؤثری در برآوردن نیازهای آموزشی و پژوهشی استادان، پژوهشگران و دانشجویان ایفا می‌کنند.

هر دانشگاه، به طور معمول، هدفها و رسالت^(۱) خود را در قالب اساسنامه^(۲) و یا بیانیه‌ای تدوین و آن را به عنوان چارچوبی برای برنامه ریزیها و انجام فعالیتها در نظر می‌گیرد. آنچه که در بسیاری از بیانیه‌ها و اساسنامه‌های این دانشگاهها^(۳) ذکر شده به منزله هدفها و رسالت مشترک آنها می‌باشد. این هدفها عبارتند از:

(۱) توسعه و گسترش آموزش و فراگیری چه در سطح دانشجویان و چه در سطح اعضای هیأت علمی

(۲) انتقال دانش و معرفت،

(۳) توسعه مرزهای دانش،

در بسیاری از اساسنامه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی، موارد مشترک زیر به عنوان هدفها و رسالت به چشم می‌خورد.

- شناسایی نیازهای جامعه دانشگاهی و فراهم کردن امکانات برای تأمین نیازها،
- پشتیبانی از برنامه‌های خدمات عمومی دانشگاه به جامعه دانشگاهی و غیر دانشگاهی،
- همگام نمودن منابع و خدمات با تحولات جامعه و نیازهای متحول جامعه دانشگاهی،
- فراهم ساختن امکان دسترسی سریع و راحت به منابع اطلاعاتی برای اعضای هیأت علمی، دانشجویان و کارکنان دانشگاه به منظور پشتیبانی از هدفهای آموزشی و

1- Goals and Objectives

- North Carolina State University.
- The University of Birmingham

2- Mission Statements

۴- می‌توانید به بیانیه دانشگاههای زیر در اینترنت مراجعه نمایید.

- The University of Western Florida

پژوهشی کنونی و آینده آن،

- فراهم کردن، سازماندهی و حفظ مجموعه دانش بشری،
 - فراهم کردن دسترسی به منابع در سایر مراکز اطلاعات علمی و کتابخانه‌ها از راه دور،
 - ارائه خدمات گوناگون، از جمله خدمات آموزش سواد اطلاعاتی، مدیریت اطلاعات، مهارت‌های اطلاع‌یابی و انتشارات
- به منظور توانمندساختن اعضای هیأت علمی و دانشجویان دربرآوردن نیازهای علمی، آموزشی و پژوهشی خود
- ایجاد انگیزه در استفاده از اطلاعات در سطوح مختلف دانشگاهی،

کتابخانه‌های دانشگاهی نیز باید عناصر و امکانات لازم را برای تحقق این رسالتها را فراهم آورند. ولی مشخص نیست که کتابخانه‌های دانشگاهی در ایران چه رسالت‌هایی را دنبال می‌کنند و تا چه میزانی از امکانات و تجهیزات لازم برای تحقق رسالت‌های خود برخوردارند. این امر، به خصوص، در مورد کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی صدق است.

از زمان "بررسی اجمالی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه مشهد" در سال ۱۳۶۳ (دانشگاه فردوسی مشهد...۱۳۶۳)، تاکنون تغییرات نسبتاً مثبتی در وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی حاصل شده است، اما برخی مشکلات اصلی همچنان باقی است و این کتابخانه‌ها در مقایسه با رشد کمی و کیفی دانشگاه و نیز تحولات در فناوری اطلاعات، از رشد متناسبی برخوردار نبوده‌اند. یکی دیگر از مسائل مورد توجه این پژوهش، که از نظر مسؤلان دانشگاه فردوسی نیز با اهمیت شمرده می‌شود، کم و کیف مطلوب نظام اطلاع‌رسانی در دانشگاه است، به صورتی که بتوان مشکلات کنونی کتابخانه‌ها را برطرف کرده و با توجه به شرایط و امکانات موجود، خدمات هماهنگ و بهتری را ارائه داد.

بنابراین هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی از جنبه‌های مختلف کمی و کیفی در زمینه مجموعه منابع، نیروی انسانی، فضا، خدمات، شیوه اداره کتابخانه‌ها و غیره و مقایسه این وضعیت با وضعیت مطلوب می‌باشد. درک و شناخت یک نظام اطلاع‌رسانی مناسب برای بهبود وضعیت آموزش و پژوهش در دانشگاه در چارچوب و ساختاری یکپارچه به منظور استفاده بهینه از امکانات و افزایش بهره‌وری هدف دیگر این پژوهش است. پرسشهای خاص پژوهش بشرح زیر است.

- ۱- کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی از نظر فضا، مجموعه منابع، نیروی انسانی، خدمات و غیره در مقایسه با استانداردهای ملی چه وضعیتی دارند؟
- ۲- آیا وضعیت کنونی کتابخانه‌ها با انتظارات مسؤلان دانشگاه فردوسی همخوانی دارد؟
- ۳- آیا انتظارات مسؤلان دانشگاه با وضعیت مطلوب همخوانی دارد؟
- ۴- آیا چارچوب و ساختار کنونی اداره کتابخانه‌ها و نظام اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی از کارایی لازم برای تحقق هدفهای آموزشی و پژوهشی دانشگاه برخوردار است؟

جامعه پژوهش

جامعه مورد پژوهش ۱۴ کتابخانه دانشکده‌ای، واحدهای تابعه دانشگاه فردوسی و کتابخانه مرکزی می‌باشد. افزون بر آن در نظر سنجی، دیدگاهها مدیران گروههای آموزشی (۳۶ نفر)، استادان (۱۳۰ نفر)، سرپرستان کتابخانه‌ها (۱۴ نفر)، اعضاء هیأت رئیسه دانشگاه (۵ نفر)، و کتابداران (۱۰۳ نفر) نیز گردآوری و بررسی شد.

روش پژوهش و ابزارهای گردآوری اطلاعات

این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده است. مطالعه متون، نظریه‌ها، تحقیقها، استانداردها، مشاهده، پرسشنامه و مصاحبه، منابع و ابزارهای گردآوری اطلاعات در باره شش مقوله زیر بوده است.

- ۱- امکانات و تجهیزات (فضا، امکانات فیزیکی، سیستم ایمنی و امکانات رایانه‌ای)
- ۲- مجموعه منابع
- ۳- نیروی انسانی
- ۴- خدمات
- ۵- سیاستها و برنامه‌ها
- ۶- مشکلات و انتظارات

این مقوله‌ها، که خود به متغیرهای ریزتری قابل تقسیم است، زیربنای نظری پرسشهایی را تشکیل داد که برای گردآوری اطلاعات درباره وضعیت موجود کتابخانه‌ها و دیدگاههای کتابداران، سرپرستان، استادان، مدیران گروه و نیز هیأت رئیسه دانشگاه مورد استفاده قرار

گرفت.

پرسشنامه‌های تهیه شده برای سنجش وضعیت خدمات، تجهیزات و امکانات در کتابخانه‌های علوم پزشکی مورد پیش آزمون قرار گرفت و پس از تغییرات جزئی، برای کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مورد استفاده قرار گرفت.

دیدگاه‌های سرپرستان، استادان، مدیران گروه نسبت به وضعیت کنونی کتابخانه‌ها و وضعیت مطلوب از طریق پرسشنامه‌های جداگانه‌ای گردآوری شد. این پرسشنامه‌ها نیز پیش بررسی شدند.

برای سنجش دیدگاهها و باورهای اعضای هیأت رئیسه، به عنوان افرادی که سیاستها و روشهای عملکرد را در سطح دانشگاه تعیین می‌کنند، از مصاحبه استفاده شد. به منظور جلوگیری از سوگیری در سنجش نظریه‌ها تعدادی سؤال باز طرح شد که در تمام مصاحبه‌ها به طور یکسان عنوان می‌شد.

نظر خواهی از کتابداران در باره وضع موجود، در تحقیق جداگانه‌ای و در قالب پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسط خانم زهره عباسی (۱۳۷۹) انجام شد.

تعریف عملیاتی برخی اصطلاحها:

استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی: در تحقیق حاضر، منظور از استانداردها، "استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران" است که پیش‌نویس آن از سوی کتابخانه ملی ایران در سال ۱۳۷۴ (تعاونی، ۱۳۷۴) منتشر شد و در اختیار کتابخانه‌ها قرار گرفته است.^(۱)

وضعیت مطلوب کتابخانه: در این پژوهش وضعیت مطلوب کتابخانه به وضعیتی گفته می‌شود که همخوان با استانداردهای ملی یاد شده باشد.

نظام اطلاع‌رسانی: ساختاری یکپارچه متشکل از تعدادی کتابخانه یا مراکز اطلاع‌رسانی که با خط‌مشی هماهنگ و در جهت تحقق هدفها و رسالت سازمان متبوع عمل می‌کند.

۱- با توجه به اطلاعات به دست آمده از تهیه‌کننده، در زمان انجام این پژوهش آخرین ویرایش این کتاب زیر چاپ بوده و تغییر زیادی نسبت به نسخه سال ۱۳۷۴ نکرده است.

سرپرستان کتابخانه‌ها: افرادی هستند که مسئولیت اصلی کتابخانه برعهده آنان است.

مسئولان کتابخانه‌ها: منظور از مسئول کتابخانه، مدیر داخلی کتابخانه است که پس از سرپرست کتابخانه و زیر نظر او مسئولیت اداره کتابخانه را برعهده دارد.

دیدگاه‌های نظری، مرور نوشتار و پیشینه پژوهش

بحث‌های نظری فراوانی در آثار مربوط به کتابخانه‌های دانشگاهی وجود دارد. این بحث‌ها کتابخانه‌های دانشگاهی را از مهمترین ارکان محیط علمی و دانشگاهی به شمار می‌آورد. توماس کارلایل، (Quoted in Allen, 1984: 105). فیلسوف مشهور، اعتقاد داشت که: "دانشگاه واقعی عبارت است از مجموعه‌ای از کتابها"

لوتیس شورز، رئیس گروه کتابداری دانشگاه فلوریدا بود، نظریه مشابهی در مورد نقش کتابخانه در بافت آموزشی دانشگاه ارائه می‌دهد. نظریه "کتابخانه دانشکده‌ای"^(۱)، کتابخانه را در جریان آموزش - یادگیری قرار می‌دهد و از آن بعنوان نهادی آموزشی که در آن دانشکده یک کتابخانه و کتابخانه یک دانشکده است یاد می‌کند (1970 shores نقل شده در پریرخ ۱۳۷۷).

چنین نگرشهایی روشنگر جایگاه کتابخانه‌ها در روند آموزش و پژوهش است که تأکید آن نه تنها به تربیت نیروی انسانی متخصص و متفکر است، بلکه تولید دانش و استفاده از آن را مورد توجه قرار می‌دهد. در همین رابطه، فتاحی (۱۳۶۶: ۶۳۷) اعتقاد دارد که هماهنگی و همسویی با هدفهای نظام حکومتی و نیازهای کشور کتابخانه‌ها را در جایگاهی رفیع قرار می‌دهد. در سطحی خرد، هماهنگی و همسویی کتابخانه‌ها با هدفهای مدیران دانشگاهها و نیازهای جامعه دانشگاهی و آگاهی مسئولان از نقشی که کتابخانه می‌تواند در به ثمر رساندن فعالیت‌های آنها داشته باشد، بسیار با اهمیت است.

کتابخانه دانشگاه ایلینویز شمالی در سال ۱۹۸۴ با همین هدف سمیناری یا عنوان "دیدگاه‌های مدیران دانشگاه پیرامون نقش رو به تحول کتابخانه‌ها در آموزش عالی: مباحث انتقادی و چالش‌های دهه ۸۰" برگزار نمود (The Changing Role of Libraries, 1984).

نظیر همایش فوق در دانشگاه فردوسی نیز در سال ۱۳۷۸ برگزار شد. در این همایش برخی مدیران دانشگاه (معاون پژوهشی و همچنین رئیس دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی) دیدگاهها و انتظارات خود را پیرامون جایگاه کتابخانه‌ها ابراز داشتند (مجموعه مقالات...۱۳۷۸).

تحقیق کیکا (۱۳۷۲) نیز به همین امر توجه دارد. او در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی میزان آگاهی مسئولان اجرایی دانشکده‌های علوم پزشکی نسبت به اهداف و وظایف کتابخانه دانشکده خود" با تأکید بر این نکته که چگونگی تصمیم‌گیری مسئولان اجرایی دانشکده‌ها در پیشرفت یا عدم پیشرفت کتابخانه‌ها تأثیر بسزایی دارد، چنین نتیجه می‌گیرد که تصمیمات مسئولان بستگی زیادی به میزان آگاهی آنها نسبت به هدفها و کارکردهای کتابخانه دارد.

به منظور برقراری دید و هدفی مشترک بین مدیران دانشگاه و کتابداران، کتابخانه‌ها به استفاده از معیارها و استانداردهایی که آنها را به سوی وضعیت مطلوب هدایت می‌کند، روی می‌آورند. استانداردهای تدوین شده توسط انجمنها و مؤسسه‌های حرفه‌ای، معیارهای لازم برای فعالیت را فراهم می‌کند. از آن جمله، انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی^(۱) در ایالات متحده استانداردهایی را تدوین نموده که معیارهای مورد نیاز را در اختیار کتابخانه‌های دانشگاهی قرار می‌دهد. در بسیاری از کشورهای دیگر نیز استانداردهای مشابهی تهیه شده است. در ایران نیز تلاشهای زیادی برای تدوین استانداردهای ملی کتابخانه‌های دانشگاهی به عمل آمده است. نتیجه این تلاش به تدوین پیش‌نویس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی (تعاونی، ۱۳۷۴) منجر گردید. گرچه این استانداردها به بازبررسی زیادی نیاز دارد، اما، معیارهای حداقلی برای برنامه‌ریزی و سنجش عملکرد کتابخانه‌های ایران ارائه می‌دهد.

مروری بر پیشینه پژوهش درباره وضعیت کتابخانه‌های دانشگاهی ایران

در سال ۱۳۵۲، مطالعه جامع، اما کمی، توسط حسام‌زاده حقیقی (۱۳۵۲) در مورد کتابخانه‌های دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی انجام شد و به ارائه داده‌های کمی بسنده کرد. ولی، مقاله‌های مطرح شده در "مجمع بحث و مطالعه درباره مسائل کتابخانه‌های

دانشگاهی" که در سال ۱۳۵۴ در دانشگاه تهران برگزار شد (افشار ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، انصاری ۱۳۵۴) و نیز پژوهشی که در سال ۱۳۶۲ توسط "کمیته برنامه‌ریزی و بهسازی کتابخانه‌های دانشگاه تهران" انجام گرفت به مشکلات زیر پرداختند:

- کمبود نیروی انسانی متخصص، کمبود مجموعه، امکانات مالی محدود، ساختمان و تجهیزات نامناسب و خدمات و سازماندهی نامطلوب

پژوهش انجام شده در سال ۱۳۶۳ در دانشگاه فردوسی مشهد (دانشگاه فردوسی ... ۱۳۶۳) نیز بر مشکلات مشابهی تأکید داشت. دیانی (۱۳۶۰) گزارشی از دستاوردها و مشکلات دانشگاه شهید چمران اهواز ارائه داد که باز هم حاکی از مشکلات تقریباً یکسانی بود.

تجزیه و تحلیل اطلاعات و ارائه یافته‌ها

سؤال پژوهشی ۱: فضای کتابخانه‌ها، امکانات ایمنی و رایانه‌ای، مجموعه منابع، نیروی انسانی، خدمات و میزان همخوانی آنها با استانداردها، و انتظارها مواردی هستند که در پرسش اول مورد توجه‌اند.

فضا: وضعیت فضای موجود در کتابخانه‌ها و مقایسه آنها با استانداردها در جدول شماره (۱) نشان داده می‌شود. بر اساس اطلاعات این جدول، بجز دو کتابخانه، فضای بقیه کتابخانه‌ها، برابر ۴۲٪ فضای تعیین شده توسط استانداردها است. اکثر سرپرستان کتابخانه‌ها و اعضای هیأت رئیسه نیز به این کمبود توجه دارند. لذا، فضای موجود نه کافی است و نه برای گسترش فضای فیزیکی در آینده راهی عملی و میان‌بر در اختیار است. در استانداردها توصیه شده است که فضای کتابخانه‌های دانشگاهی باید نیازهای ۳۰ سال آینده را نیز در نظر گیرد. بنابراین، برنامه‌ریزی برای ساخت کتابخانه یا کتابخانه‌هایی مناسب اولویت اول برای بهبود وضعیت موجود است.

جدول (۱): فضای موجود در کتابخانه‌ها و فضای مورد نیاز بر اساس استانداردها

فضای مورد نیاز بر اساس استاندارد	فضای موجود (به متر مربع)	فضا کتابخانه‌های دانشگاه
۳۸۵۵	۱۷۰۰	۱- ادبیات
۱۷۱۳/۵	۱۰۰۰	۲- الهیات
۲۹۵	۲۲۰	۳- تربیت بدنی
۳۲۹	۱۷۰	۴- دامپزشکی
۱۸۶	۷۲	۵- آموزشکده کشاورزی شیروان
۱۸۱۷	۴۰۰	۶- علوم اداری و اقتصادی
۲۳۰۱	۹۴۶	۷- علوم پایه
۱۶۲۶	۹۰۰	۸- علوم تربیتی
۱۰۴۷	۶۰۰	۹- علوم ریاضی
۱۵۸۸	۴۳۰	۱۰- کشاورزی
۲۳۱	۲۰۰	۱۱- واحد نیشابور
*	۱۰۰	۱۲- مرکز کامپیوتر
۲۶۰۵	۷۲۰	۱۳- مهندسی
*	۳۰	۱۴- مرکز پژوهش‌های گیاهی
۴۹۶۲/۵	۲۰۰۰	۱۵- کتابخانه مرکزی

* چون مراکز غیرآموزشی هستند، سنجش فضای مورد نیاز بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی و همخوان با بقیه کتابخانه‌ها، نمی‌تواند صورت گیرد.

امکانات ایمنی

بر اساس اطلاعات مندرج در جدول (۲) کتابخانه‌ها از نظر امکانات ایمنی نیز وضع مناسبی ندارند و قابل مقایسه با استانداردها نیستند. افزون بر آن، امکانات لازم برای نگهداری اصولی، از نظر حفاظت و کنترل گرد و غبار، رطوبت، گرما یا سرما نیز وجود ندارد. ضرورت وجود این امکانات در استانداردهای ملی مورد تاکید است.

فقط کتابخانه مرکزی و کتابخانه دانشکده مهندسی مجهز به سیستم ضدسرقت عمومی هستند. در ضمن کتابخانه دانشکده مهندسی به سیستم ضدسرقت کتاب نیز مجهز است. البته، سیستم ضدسرقت کتاب برای همه کتابخانه‌ها سفارش شده که به زودی آنها نصب خواهد شد.

جدول (۲) وضعیت کتابخانه‌ها از نظر امکانات ایمنی (n=۱۳)

نوع امکانات	کتابخانه‌ها	بله	خیر	بدون پاسخ
امکانات کنترل گرد و غبار			۱۲	۱
امکانات تهویه			۱۲	۱
امکانات کنترل گرما و سرما			۱۲	۱
امکانات اعلام حریق		۱	۱۲	
امکانات اطفاء حریق		۱۲		۱
امکانات ضد سرقت کلی		۱	۱۱	۱
امکانات ضد سرقت کتاب*		۱	۱۲	

* سفارش داده شده و ۴ مورد نیز رسیده است

امکانات رایانه‌ای

در باره آنچه که در استانداردها یاد شده، یعنی فراهم آوری امکانات لازم برای دسترسی یکپارچه و همزمان به منابع موجود در دانشگاه، در کشور و در جهان، فعالیتها و امکانات زیر در سطح دانشگاه فراهم شد:

- ۱- تشکیل شبکه داخلی کتابخانه‌ها،
- ۲- تشکیل شبکه داخلی دانشگاه،
- ۳- تهیه سیستم جامع رایانه‌ای برای تمام کتابخانه‌ها برای دسترسی یکپارچه و همزمان به تمام منابع موجود در کتابخانه‌ها از طریق شبکه داخلی و نیز اینترنت،
- ۴- تهیه و نصب سیستم بیستون برای دسترسی به اطلاعات مقاله‌های علمی،
- ۵- تهیه پایگاه‌های اطلاعات مقاله‌های مجله‌های لاتین به صورت دیسک فشرده نوری و یا از طریق اینترنت تا سال ۱۳۸۰، تعداد ۴ پایگاه پیوسته و ۲۷ پایگاه ناپیوسته برای کتابخانه‌ها تهیه شد،
- ۶- مجهز نمودن کتابخانه‌ها به تجهیزات رایانه‌ای، و
- ۷- طراحی و ایجاد سایت کتابخانه مرکزی، به عنوان دروازه اطلاعاتی برای دسترسی به اطلاعات الکترونیکی

با توجه به موارد فوق نه تنها زیر ساخت لازم برای دسترسی به اطلاعات به صورت رایانه‌ای فراهم شده، بلکه منابع الکترونیکی و نیز تجهیزات لازم تا حدود زیادی در اختیار کتابخانه‌ها قرار گرفته است. البته، به نظر می‌آید از نظر تجهیزات هنوز کمبودهایی وجود دارد. با توجه به اینکه در استانداردها تأکید شده که دسترسی به منابع رایانه‌ای باید در کتابخانه‌ها فراهم شود و ضرورت آن توسط پاسخ دهندگان به این پژوهش نیز تأیید شده، مشخص می‌شود که دانشگاه تا حد زیادی به این نیاز پاسخ گفته است.

مجموعه منابع: بنظر اکثر گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش، اعضاء هیأت رئیسه دانشگاه، مدیران گروه‌های آموزشی و نیز استادان، رشد مناسب مجموعه کتابخانه‌ها باید مورد توجه باشد. استانداردها نیز، به مناسبت موضوع مورد توجه در هر دانشکده، یک مجموعه پایه و براساس فرمول زیر تعداد منابع مورد نیاز را تعیین می‌نماید.

$$V = 20000D + 3000M + 335U + 12E + 100F + \text{مجموعه پایه}$$

F = تعداد اعضاء هیأت علمی تمام وقت M = تعداد رشته‌های کارشناسی ارشد

E = تعداد کل دانشجویان تمام وقت D = تعداد رشته‌ها در سطح دکترا

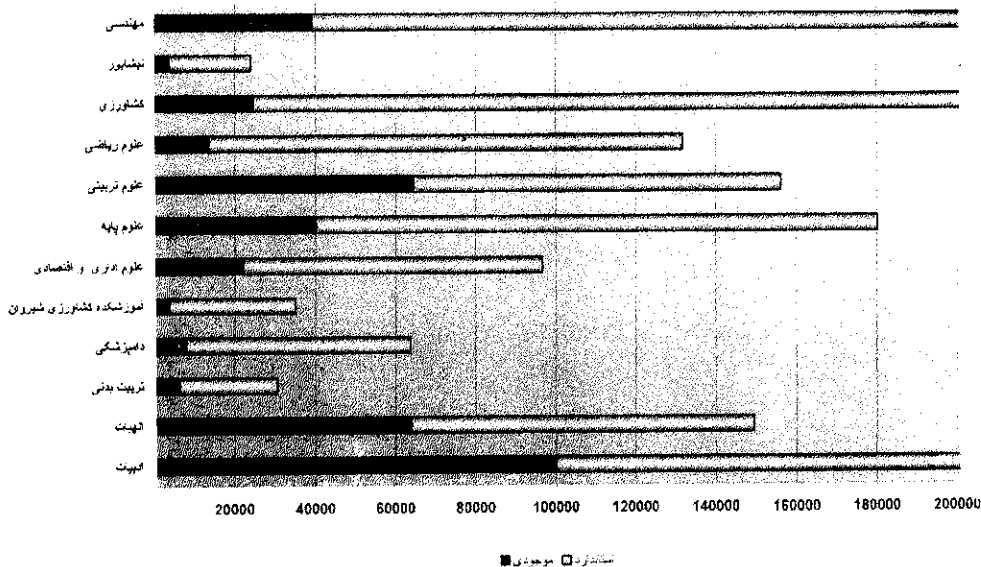
U = تعداد رشته‌های کارشناسی V = تعداد کل مجموعه کتابخانه

این تعداد برای کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد و تعداد منابع موجود در هر کتابخانه در جدول ۳ و نمودار (۱) برای کتابها و نمودار (۲) برای مجله‌ها نشان داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود تعداد منابع موجود با این توصیه‌ها نیز همخوانی ندارد.

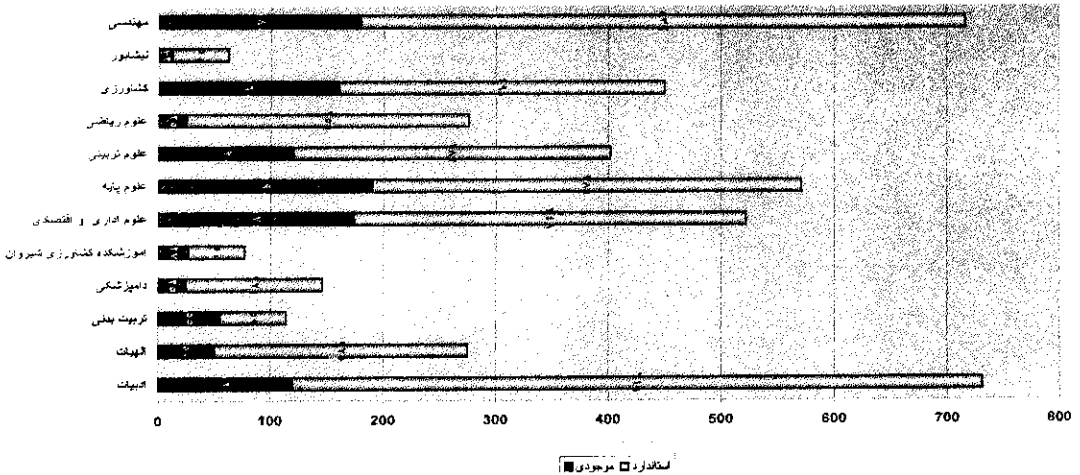
جدول ۳ - مقایسه درصد موجودی کتابها و مجله‌های دانشکده‌ای با استاندارد

ردیف	کتابخانه های دانشگاه / منبع	کتاب		مجله	
		موجودی	درصد	موجودی	درصد
۱	دینیات	۱۰۰۰۰۰	%۲۶	۱۲۰	%۱۱
۲	الهیات	۶۴۰۰۰	%۱۶	۵۰	%۴
۳	تربیت بدنی	۶۵۲۲	%۲	۵۵	%۵
۴	دانشکده کشاورزی	۸۰۰۰	%۲	۲۵	%۲
۵	آموزشکده کشاورزی شیروان	۳۷۵۱	%۱	۲۷	%۲
۶	علوم اداری و اقتصادی	۲۲۰۷۳	%۶	۱۷۴	%۱۵
۷	علوم پایه	۴۰۰۰۰	%۱۰	۱۹۰	%۱۷
۸	علوم تربیتی	۶۴۵۰۰	%۱۷	۱۲۰	%۱۱
۹	علوم ریاضی	۱۳۵۱۷	%۳	۲۵	%۲
۱۰	کشاورزی	۲۴۴۴۹	%۶	۱۶۰	%۱۵
۱۱	نیشابور	۳۵۱۲	%۱	۱۲	%۱
۱۲	مهندسی	۳۹۰۸۹	%۱۰	۱۸۰	%۱۶

جمع کل ۲۸۹۵۸۳ %۱۰۰ میانگین نسبت به استاندارد ۱۱۹۸۰۱۶ میانگین ۱۱۳۸ %۱۰۰ ۳۲۰۴ میانگین %۳۲

نمودار ۱ - مقایسه موجودی کتابهای کتابخانه‌های دانشکده‌ای با استاندارد

نمودار ۲ - مقایسه موجودی مجله‌های کتابخانه‌های دانشکده‌های با استاندارد

نیروی انسانی

اگر چه از نظر تعداد، بین کتابداران شاغل (یعنی ۱۳۰ نفر که ۱۰۳ نفر دارای پست کتابدار هستند) در کتابخانه‌ها با تعداد پیش‌بینی شده در استانداردها (یعنی، حدود ۱۳۰ نفر) همخوانی وجود دارد، ولی از نظر تعداد نیروی متخصص کمبودهای زیادی مشاهده می‌شود. براساس استانداردها میانگین نسبت کتابداران متخصص^(۱) و کمک متخصص^(۲) به کل کارمندان ۶۰٪ است. یعنی از هر ۲۰ نفر کارمند کتابخانه ۱۲ نفر باید تحصیلات تخصصی کتابداری داشته باشند. براساس جدول (۴) تعداد ۲۰ کتابدار متخصص و ۴۰ کمک متخصص باید در کتابخانه‌ها وجود داشته باشد، در حالیکه در حال حاضر ۳ نفر متخصص و ۲۹ نفر کمک متخصص به خدمت مشغول هستند.

نیاز به کتابدار متخصص و کمبود آن نیز از طرف تمام گروه‌های مورد پژوهش تاکید شده است. بنابراین، گرچه از نظر نیروی متخصص بین وضع موجود و استانداردها همخوانی وجود

۱ - کتابدارانی که دارای دانشنامه کارشناسی ارشد و بالاتر در کتابداری و اطلاع‌رسانی هستند. (تعاونی، ۱۳۷۴، پست د)

۲ - کارشناسان و کاردانان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی (همان).

ندارد، ولی، در این رابطه میان دیدگاه‌های گروه‌های مورد بررسی و توصیه‌های استانداردها همخوانی وجود دارد.

جدول (۴): فراوانی کتابداران شاغل و کتابداران مورد نیاز بر اساس استانداردها

تعداد کل کتابداران متخصص و کمک متخصص	تعداد کتابداران کمک متخصص	تعداد کتابداران متخصص	فراوانی کتابداران شاغل
۳۱	۲۹	۳	شاغل
۶۰	۴۰	۲۰	استاندارد

خدمات

بر اساس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی، باید با به کارگیری سیاست‌های دقیق و تعریف شده و با روش‌های مناسب حداکثر دسترس‌پذیری به منابع موجود و منابع مورد نیاز و موجود در کتابخانه‌های دیگر تأمین و تضمین شود. در این رابطه، انواع خدماتی که می‌تواند دسترس‌پذیری را ممکن سازد و وضعیت کتابخانه‌ها در این رابطه شرح داده می‌شود.

الف. راهنمایی مراجعان

گرچه اکثر کتابخانه‌ها به پاسخگویی به سؤالهای مراجعان به صورت حضوری، تلفنی و مکاتبه‌ای (پست معمولی و یا پست الکترونیکی) می‌پردازند، با توجه به نداشتن بخش مرجع مجزا (در ۷ کتابخانه) و یا کتابدار مرجع (در ۶ کتابخانه) نمی‌توان به ارائه خدمات مرجع متناسب با نیازهای جامعه دانشگاهی مطمئن بود. این میزان خدمات با نظرات مدیران گروه و اعضاء هیأت رئیسه که انتظار دارند کتابخانه‌ها به سؤالهای مراجعان پاسخ داده و نیازهای اطلاعاتی آنها را برآورده سازند نیز تا حدودی همخوانی دارد.

ب. آگاهی‌رسانی در مورد منابع موجود یا تازه دریافت شده

به طور تقریب، در این رابطه اکثر کتابخانه‌ها به ارائه یکی از انواع فعالیتهای مربوط به این

نوع خدمت می‌پردازند. اما، از آنجایی که تنها بیش از نیمی از استادان و مدیران گروه‌ها وجود چنین خدماتی را تأیید نمودند، به نظر می‌رسد این فعالیت باید به صورت منسجم‌تر و منظم‌تر ارائه شود. بنابراین، از این نظر، خدمات انجام شده "تا حدودی" با استانداردها همخوانی دارد.

ج. اشاعه اطلاعات گزیده

اطلاع‌رسانی و نیز ارائه اطلاعات در زمینه خاص موضوعی که از طرف متقاضی به کتابخانه اعلام شده، از طریق اشاعه اطلاعات گزیده انجام می‌شود. به نظر نمی‌آید در این زمینه، که نوعی خدمات مرجع پیشرفته است، کتابخانه‌ها زیاد بتوانند فعالیت کنند. ۷ مورد از کتابخانه‌ها اظهار داشتند چنین فعالیتی را انجام می‌دهند، ولی از آنجائیکه برخی از کتابخانه‌ها کتابدار مرجع خاصی ندارند، برای کنترل پاسخها و اطمینان از وجود خدمات اشاعه اطلاعات گزیده نیاز به بررسی بیشتر است. به طور کلی، می‌توان نتیجه گرفت با توجه به اینکه کتابخانه مرکزی تاحدودی و برخی از کتابخانه‌ها تا حدود کمی به ارائه این فعالیت می‌پردازند، از این نظر کتابخانه‌ها "تا حدود کمی" با استانداردها هماهنگی دارند.

د. برگزاری نمایشگاهها و همایشها

گرچه که کتابخانه‌ها در این زمینه کمتر فعالیت داشتند، ولی کتابخانه مرکزی در رابطه با برگزاری نمایشگاهها و همایشها فعال بوده است. در سه ساله اخیر، ۳ نمایشگاه و ۴ همایش برگزار کرده است.

ه. خدمات مربوط به منابع الکترونیکی

گرچه امکانات و تجهیزات لازم برای دسترسی به اطلاعات رایانه‌ای فراهم شده، ولی، هنوز اکثر کتابخانه‌ها خدمات رایانه‌ای مناسب و مورد نیاز استادان و دانشجویان را ارائه نمی‌دهند. در این رابطه وضعیت موجود نسبت به استانداردها، که توصیه می‌نماید که خدمات کتابخانه‌های دانشگاهی باید هماهنگ با شیوه‌های نوین اطلاع‌رسانی بوده و با آنها همگام باشد، تا حدودی فاصله وجود دارد.

از طرف دیگر، گروه‌های مورد پژوهش بر نیاز به این خدمات تأکید دارند. حدود ۷۹٪ (۹۸)

نفر) از استادان معتقدند که کتابخانه دانشکده آنها خدمات رایانه‌ای را یا ارائه نمی‌دهد و یا "کم" ارائه می‌نماید و حدود ۹۱٪ (۳۰ نفر) از مدیران گروه نیز به همین مطلب اشاره دارند. اکثر آنها ۸۱٪ (۲۹ نفر) انتظار دارند که کتابخانه، باید به ارائه این خدمات پردازد. بنابراین، انتظارات استادان در این مورد با استانداردها همخوانی دارد.

و. امانت بین کتابخانه‌ای

براساس استانداردها، همکاری‌های بین کتابخانه‌ای و نیز اشتراک منابع می‌تواند از طریق قراردادهای رسمی و غیررسمی بین مراکز و کتابخانه‌ها و یا به صورت غیرمستقیم با استفاده از شبکه‌های محلی و بین‌المللی صورت گیرد. فقط ۶ کتابخانه از طرح‌های ملی موجود برای برقراری ارتباط با سایر مراکز و استفاده از منابع یکدیگر استفاده می‌نمایند. بنابراین، از این نظر وضعیت کتابخانه‌های دانشکده‌ای با وضع استانداردها "تا حدودی" همخوانی دارد.

از طرف دیگر، اکثر استادان ۷۱٪ (۸۰ نفر) دسترسی به انواع اطلاعات را "زیاد" و "خیلی زیاد" ضروری می‌دانند. به همین ترتیب، حدود ۷۵٪ (۲۷ نفر) از مدیران گروه اعلام نمودند که انتظار دارند منابع مورد نیاز آنان از سایر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تهیه شود. بنابراین، انتظارات گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش با آنچه که در استانداردها توصیه شده همخوانی دارد.

ز. آموزش فنون اطلاع‌یابی

با وجود ادعای برخی از کتابخانه‌ها برای ارائه فعالیتهای آموزشی، اکثر استادان (۷۴٪ یا ۹۷ نفر) و مدیران گروه‌های آموزشی (۸۶٪ یا ۳۱ نفر) معتقدند که آموزش مهارتهای اطلاع‌یابی در کتابخانه‌ها ارائه نمی‌شود. آمارهای ارائه شده در "گزارش عملکرد کتابخانه مرکزی (دانشگاه فردوسی... ۱۳۷۹، ۱۳۸۰) در مورد تعداد شرکت‌کنندگان در برنامه‌های آموزشی کتابخانه مرکزی در جدول (۵) نشان داده می‌شود. بنابراین، گرچه از نظر آموزش مراجعان، کتابخانه‌های دانشکده‌ای هماهنگ با استانداردها به آموزش نمی‌پردازند ولی کتابخانه مرکزی در این زمینه، با استانداردها هماهنگی لازم را دارد. از طرف دیگر، انتظارات گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش نیز، با توصیه استانداردها در رابطه با آموزش هماهنگی دارد.

جدول (۵): فراوانی شرکت‌کنندگان در برنامه‌های آموزش استفاده‌کنندگان در کتابخانه مرکزی

شرکت‌کنندگان دانشجو	سال ۱۳۷۸	سال ۱۳۷۹	سال ۱۳۸۰ (نیمه اول)
استاد		۱۱۱	۱۰۲
کتابدار		۱۷۴	۱۲۶

اکثر گروه‌های شرکت‌کننده در پژوهش انتظار دارند که کتابخانه فعالیت‌های آموزشی برای مراجعان داشته، به آنها در جستجوی اطلاعات کمک کند، خدمات مربوط به جستجوی منابع چاپی و رایانه‌ای را ارائه کند، اخبار مربوط به منابع و اطلاعات جدید را برساند و منابع مورد نیاز از سایر کتابخانه‌ها را فراهم نماید.

بنابراین، در رابطه با مقوله انتظارات در مورد خدماتی که کتابخانه می‌تواند ارائه دهد، بین دیدگاه‌های استادان و استانداردها همخوانی وجود دارد.

سیاستها و برنامه‌ها

گرچه هدف کتابخانه‌ها در بروشورهای مربوط به معرفی برخی از کتابخانه‌ها مورد اشاره قرار گرفته، ولی مانند آنچه که در استانداردها توصیه شده، هدفهای کتابخانه به صورت رسمی به تأیید هیأت رئیسه دانشگاه نرسیده و برنامه تجدید نظر و بازنگری منظمی نیز در این رابطه وجود ندارد. تطبیق به عمل آمده در مورد اظهارات هیأت رئیسه دانشگاه و سرپرستان کتابخانه‌ها در مورد هدف و رسالت آنها نشان می‌دهد که "تا حدود زیادی" بین هدفهای دانشگاه و هدفهای کتابخانه‌ها همخوانی وجود دارد و از این نظر، با استانداردها هماهنگ است، اما از نظر نهادینه نمودن هدفها و بازنگری آنها همخوانی با استانداردها وجود ندارد. سیاستهای حاکم در دانشگاه را می‌توان در مقوله‌هایی مانند بودجه و نیروی انسانی دنبال کرد.

الف. بودجه

اعضای هیأت رئیسه دانشگاه، که از ارکان اصلی در برنامه‌ریزی بودجه تخصیص یافته به

دانشگاه برای واحدهای مختلف بشمار می‌روند، مقدار بودجه توصیه شده از طرف استانداردها (یعنی، ۳ تا ۵ درصد کل بودجه دانشگاه) را تأیید کردند. آنها معتقد هستند که تخصیص بودجه برای تهیه منابع کتابخانه‌ها زمانی می‌تواند مفید باشد که این بودجه به صورت منظم و به موقع داده شود، چون تنها در آن صورت می‌توان برای خرج کردن آن برنامه‌ریزی کرد. آنها در مورد کمبود بودجه تخصیص یافته از سوی دولت به دانشگاه، عدم اعلام به موقع آن و عدم وجود ثبات در پرداخت به موقع آن گله‌مند بودند. به طور کلی، اکثر اعضاء هیأت رئیسه معتقد هستند که برای رشد مجموعه کتابخانه‌ها به بودجه بیشتری نیاز است.

از طرف دیگر، کمبود بودجه برای تهیه و توسعه مجموعه از طرف استادان، مدیران گروه‌ها و سرپرستان کتابخانه‌ها نیز تأکید شده است. ولی، آنچه که موجب نگرانی سرپرستان کتابخانه‌ها، و به نظر می‌رسد، مانع اصلی رشد مجموعه است، عدم اطلاع از میزان بودجه تخصیص یافته و یا اجازه خرج کردن کل بودجه تخصیص یافته برای تهیه منابع است. کمبود بودجه متأثر از مشکلات برون سازمانی است، ولی چگونگی تخصیص آن به مشکلات درون دانشگاه می‌تواند نسبت داده شود. به نظر می‌رسد این مشکل می‌تواند از طریق سیاست‌گذاری مناسب در دانشگاه، ابلاغ آن به مسئولان دانشکده‌ها و نظارت بر اجرای آن حل شود. بنابراین، در حال حاضر، سیاستهای موجود در مورد تخصیص بودجه به کتابخانه‌ها با استانداردها همخوانی ندارد.

ب. نیروی انسانی

بر اساس اطلاعات جدول (۴)، اختلاف زیادی بین تعداد کتابداران پیشنهاد شده بر اساس استانداردها و تعداد کتابداران موجود وجود دارد. بر اساس دیدگاه اعضاء هیأت رئیسه، از نظر نیروی متخصص در کتابخانه‌ها نیز کمبودهای زیادی وجود دارد. همه آنها و نیز اکثر استادان و مدیران گروه‌ها به اهمیت وجود نیروی متخصص در کتابخانه‌ها اشاره داشتند. در عمل مشاهده می‌شود که در سالهای اخیر، سعی شده از نیروهای کمک متخصص (کارشناس کتابداری) استفاده شود ولی، به جز کتابخانه مرکزی که از دو نفر و کتابخانه دانشکده مهندسی که از یک نفر از کارشناسان ارشد کتابداری دعوت به همکاری نموده، در سایر کتابخانه‌ها از نیروهای متخصص استفاده نشده است. در همه کتابخانه‌ها (به جز سه مورد) مسئولان، که در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی دخالت دارند، از نیروهای متخصص و یا کمک متخصص نمی‌باشند.

بنابراین، اگرچه در سیاست‌های کلان به اهمیت و ضرورت وجود این نیروها در کتابخانه‌ها اشاره شده، ولی در اکثر موارد، در عمل، این سیاستها دنبال و پیاده نشده است. از این رو، در سیاستگذاری برای تأمین نیروی انسانی مناسب، بین استانداردها و سیاستهای اجراشده تفاوت وجود دارد.

البته، در مورد مشکل نیروی انسانی نیز همچون مشکل بودجه، نه تنها نگرشهای داخل دانشگاه، بلکه عوامل بیرونی نیز تاثیرگذار می‌باشد. منع استخدام و بخشنامه‌های مربوطه و کمبود بودجه دانشگاه از موانع بسیار مؤثر در تأمین نیروی مورد نیاز است.

با توجه به بحثهای صورت گرفته و مقایسه مقوله‌های یاد شده با استانداردها و نیز جدول (۶)، در پاسخ به سؤال (۱) پژوهش باید اظهار داشت که به طور کلی وضعیت موجود با آنچه که استانداردها توصیه می‌نماید فاصله بسیار دارد. به عبارت دیگر، به جز امکانات رایانه‌ای که تحول قابل ملاحظه‌ای را در کتابخانه‌های دانشگاه به وجود آورده و هدفهای عنوان شده که با استانداردها همخوانی دارد، بقیه عناصر، یعنی فضا، تجهیزات ایمنی، مجموعه، نیروی انسانی، آموزش، نهادینه شدن هدفها و بودجه با استانداردها همخوانی ندارند، ولی در مورد سیاستهای کلان در مورد بودجه، به کارگیری نیروی متخصص و یا ارائه خدمات اطلاع‌رسانی، خدمات رایانه‌ای و امانت بین کتابخانه‌ای، وضع موجود تا حدودی با استانداردها همخوانی دارد.

سؤال پژوهشی ۲: آیا وضعیت کنونی کتابخانه‌ها با انتظارات مسئولان دانشگاه

فردوسی مشهد همخوانی دارد؟

برای پاسخگویی به این سؤال می‌توان از اطلاعات جدول (۶) کمک گرفت. در این پژوهش هیأت رئیسه دانشگاه و مدیران گروه از جمله مسئولان در نظر گرفته شده‌اند. ستون اول این جدول مقوله‌های مختلف را نشان می‌دهد و در ستون دوم و سوم میزان همخوانی انتظارات و یا دیدگاههای مسئولان دانشگاه با وضعیت موجود، در رابطه با هر مقوله، مشخص شده است. بر اساس اطلاعات این جدول، در رابطه با انواع خدمات، تا حدودی وضعیت حاضر با انتظارات هماهنگی دارد. در رابطه با سیاستها و برنامه‌ها، بجز هدفهای بیان شده و امکانات رایانه‌ای، که تا حدودی با انتظارات هماهنگی دارد، در بقیه قسمتها مانند بودجه و استخدام نیروی انسانی گویا همخوانی بین انتظارات و وضعیت موجود وجود ندارد. به همین ترتیب، فضای موجود، امکانات ایمنی، مجموعه، تعداد و تخصص کتابداران شاغل در

کتابخانه‌ها، با انتظارات مسؤلان هماهنگ نیست.

سؤال پژوهشی ۳: آیا انتظارات مسؤلان دانشگاه با وضعیت مطلوب همخوانی

دارد؟

برای پاسخگویی به این سؤال نیز می‌توان از جدول (۶) استفاده نمود. ستون آخر جدول نشان دهنده همخوانی یا عدم همخوانی وضعیت موجود کتابخانه‌ها با استانداردهای ملی است. براساس تعریفهای ارائه شده، در این پژوهش، منظور از وضعیت مطلوب وضعیتی است که استانداردها توصیه می‌نماید.

براساس اطلاعات جدول (۶)، با توجه به اینکه، به طور تقریب، تمام انتظارات مسؤلان با آنچه که در استانداردها توصیه شده همخوانی دارد، می‌توان نتیجه گرفت که مسؤلان دانشگاه دارای نگرشی علمی و مطلوب هستند. با توجه به اینکه استانداردها بر اساس نیازهای روز تهیه و توصیه می‌شود، همخوانی انتظارات مسؤلان با استانداردها نیز نشان دهنده توجه مسؤلان دانشگاه به نیاز جامعه دانشگاهی و تحولات آن است.

جدول (۶) تقایسه وضعیت موجود کتابخانه‌های دانشکاهی با استاندارد

وضعیت موجود	همخوانی با استانداردها	همخوانی با انتظارات	همخوانی انتظارات با استانداردها
خدمات	اطلاع رسانی در مورد منابع اطلاعاتی	تا حدودی دارد	دارد
	پاسخ گویی به سئوئلهای مرجع	تا حدودی دارد	
	اشاعه اطلاعات گزیده	ندارد	
	خدمات رایانه ای	تا حدودی دارد	دارد
	امانت بین کتابخانه ای	تا حدودی دارد	دارد
آموزش فنون اطلاع یابی	گرچه که در رابطه با کتابخانه های دانشکده ای همخوانی بین فعالیتها و استانداردها تا حد زیادی وجود ندارد، ولی کتابخانه مرکزی در رابطه با آموزش هماهنگی مناسبی با استانداردها دارد.	ندارد	دارد
	سیاستها و برنامه ها	اهداف اعلام شده	دارد
نهادینه شدن اهداف		ندارد	
بودجه	اکثر گروههای شرکت کننده در رابطه با عدم همخوانی بودجه با نیازها هم عقیده هستند.	ندارد	دارد
	نیروی انسانی	با وجود اینکه همه گروههای پژوهش بر ضرورت وجود نیروی متخصص تأکید دارند، نیروهای موجود کافی نیست و یا استانداردها تناسب ندارد.	ندارد

جدول ۶) دنبایسه و وضعیت موجود کتابخانه های دانشگاهی با استاندارد (ادامه)			
وضع موجود	استانداردها	همخوانی وضع موجود با انتظارات	همخوانی انتظارات به طور کلی با استانداردها
فضا، بجز در کتابخانه، بقیه حداقل فضای مورد نیاز را ندارند. امکانات گسترش آینده در هیچ یک وجود ندارد.	همخوانی ندارد	ندارد	دارد
امکانات ایمنی: از نظر جلوگیری از سوزت، آتش سوزی، گردوغبار، آفت‌های مهم، رطوبت و غیره کتابخانه ها با مشکل روبرو هستند.	همخوانی ندارد	تا حدودی دارد	دارد
امکانات رایانه ای: از نظر زیر ساخت شبکه، منابع و تا حدودی تجهیزات، امکانات لازم فراهم شده است.	همخوانی دارد	ندارد	دارد
مجموعه: بر اساس تعداد منابع پیش بینی شده در استانداردها و نظر اکثر گروه‌های شرکت کننده در پژوهش، از نظر تعداد منابع کمبود زیادی وجود دارد.	همخوانی ندارد	ندارد	دارد
نیروی انسانی: در مقایسه با استانداردها، از نظر نیروی متخصص (کارشناس ارشد و بالاتر) ۱۷ نفر و از نظر کمک متخصص ۱۱ نفر کمبود وجود دارد. ولی تعداد کل کتابداران با تعداد کلی توصیه شده با استانداردها، همخوانی دارد.	همخوانی ندارد	ندارد	دارد

سؤال پژوهشی ۴: آیا چارچوب و ساختار کنونی اداره کتابخانه‌ها و نظام اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی از کارایی لازم برای تحقق هدفهای آموزشی و پژوهشی دانشگاه برخوردار است؟

قبل از پاسخگویی به این سؤال ضروری است به بررسی ساختار کنونی اداره کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و اینکه آیا به آن می‌توان نظام اطلاع‌رسانی اطلاق کرد پرداخت. اطلاعات بدست آمده در این پژوهش نشان می‌دهد که در حال حاضر یک کتابخانه مرکزی و ۱۴ کتابخانه دانشکده‌ای یا واحد وابسته به دانشگاه وجود دارد. چگونگی اداره کتابخانه مرکزی و کتابخانه‌های دانشکده‌ای در جدول (۷) نشان داده می‌شود.

براساس اطلاعات جدول (۷) مدیریت و اداره کتابخانه، جذب نیروی انسانی، ارزیابی آنها و نیز ارائه خدمات در آن کتابخانه زیر نظر مسئولان دانشکده‌هاست. هر کتابخانه یک سرپرست دارد که زیر نظر معاونت پژوهشی فعالیت می‌نماید. بعد از سرپرست، مدیر داخلی کتابخانه عهده‌دار امور اداری و فنی کتابخانه است. آئین‌نامه‌ها و شیوه‌های فعالیت علمی توسط کتابخانه مرکزی، با همکاری شورای سرپرستان، تدوین و توزیع می‌شود، آموزشهای لازم در زمانهای مختلف ارائه شده، ولی نظارتی علمی و تخصصی بر استفاده از آئین‌نامه‌ها، آموخته‌ها و چگونگی ارائه خدمات نیست.

برای بررسی اینکه آیا این ساختار و نظام اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های دانشگاه کارایی لازم را دارد، باید به تعریف نظام اطلاع‌رسانی و بررسی ویژگیهای آن پرداخت.

نظام اطلاع‌رسانی کلان به مجموعه‌ای از نظامهای فرعی اطلاق می‌شود که هر یک در حوزه‌ای به فعالیت می‌پردازند و می‌کوشند در آن حوزه به جامعیتی نسبی دست یابند. آنچه این نظامهای فرعی را تحت نظام کلی ترگرد می‌آورد سیاستی است که بر هماهنگ‌سازی آنها حاکم است و روابطی است که با استفاده از این هماهنگی میان آنها برقرار می‌شود. اما سیاستگذاری برای هماهنگ‌سازی باید منشأ واحد داشته باشد (حری ۱۳۷۶، ص ۳۷۰). گرچه این تعریف برای نظام اطلاع‌رسانی ملی ارائه شده، ولی برای هر نظام اطلاع‌رسانی کلان قابل استفاده است.

جدول (۷): وضعیت کنونی کتابخانه‌ها از نظر ساختار اداری

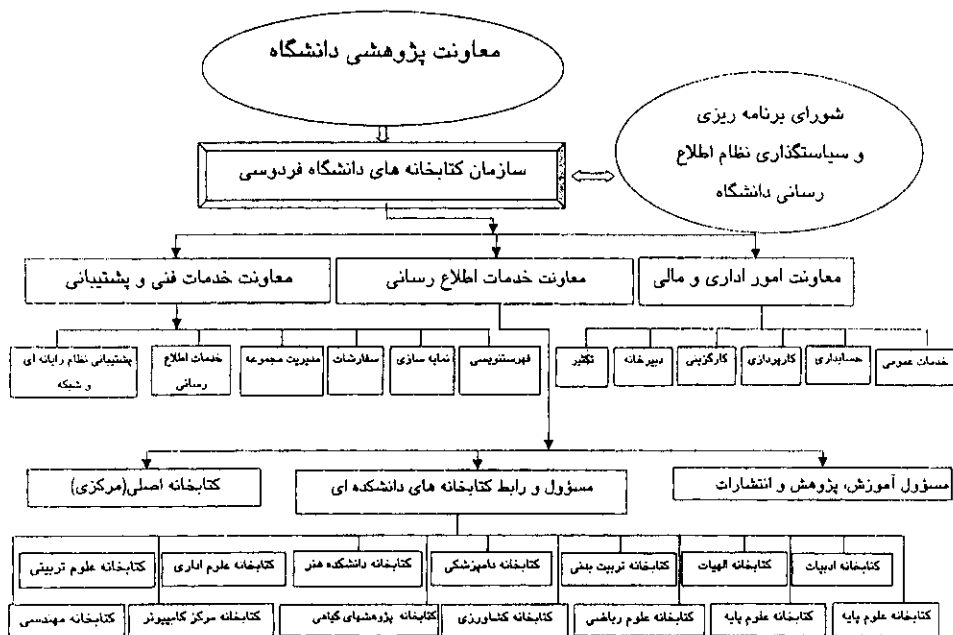
کتابخانه دانشکده‌ای		کتابخانه مرکزی		چگونگی اداره کتابخانه‌ها
متمركز توسط کتابخانه مرکزی	مستقل	متمركز	مستقل	
	زیر نظر دانشکده		×	مدیریت و اداره
	زیر نظر دانشکده		×	استخدام نیروی انسانی
	×		×	ارزیابی عملکرد کتابداران
	×		×	بودجه
				فعالیت‌های تخصصی
×		×		فهرست‌نویسی
×		×		نمایه‌سازی
×		×		سفارش
	×		×	خدمات اطلاع‌رسانی
×		×		تدوین آئین‌نامه‌ها
×		×		آموزش‌های ضمن خدمت
×		×		ایجاد و تکمیل شبکه اطلاع‌رسانی
×		×		تهیه اطلاعات علمی مقاله‌های
×		×		علمی الکترونیکی
				اشاعه اطلاعات

نظام اطلاع‌رسانی دانشگاه، که از این پس در این مقاله به آن نظام گفته می‌شود، باید در راستای هدف‌های دانشگاه، به تعیین هدف‌ها و بر پایه نیازها و مشکلات موجود به صورت متمرکز به هماهنگ‌سازی برنامه‌ها، سیاست‌ها، اجرا و ارزیابی مستمر آنها پردازد، به گونه‌ای که توانایی تحقق هدف‌ها را داشته و تضمینی برای اجرای برنامه‌ها در جهت تأمین نیازهای اطلاعاتی باشد. با توجه به این تعریف نیز می‌توان ادعا نمود که ساختار کنونی اداره کتابخانه‌ها را نمی‌توان نظام اطلاع‌رسانی دانست. از بدیهی‌ترین دلایل این امر، نبود امکان ارتباط واضح و تعریف

شده بین کتابخانه‌ها است، به طوری که ۱۰ نفر از سرپرستان کتابخانه‌ها اظهار داشتند که رابطه بین کتابخانه‌ها برای آنها روشن نیست و ۶ نفر آنها معتقدند که رابطه بین کتابخانه مرکزی و کتابخانه‌ها تا حدودی برای آنها مشخص می‌باشد. همان‌گونه که بیشتر اشاره شد، نظام اداره و مدیریت کتابخانه‌ها نیز به طور کلی مستقل است. این امر نیز با تعریف‌های ارائه شده مغایرت دارد.

با توجه به این بحثها پاسخ به سؤال پژوهشی ۵ منفی است، یعنی نه تنها چارچوب و ساختار اداری کنونی کتابخانه‌ها از کارائی لازم در جهت تحقق هدفهای آموزشی و پژوهشی دانشگاه برخوردار نیست، بلکه، دانشگاه از وجود یک نظام اطلاع‌رسانی متمرکز و هماهنگ بی‌بهره است.

تجزیه و تحلیل پاسخهای بدست آمده برای سؤالیهای این پژوهش نشان می‌دهد که بین انتظارات و نیازها و برخی از واقعیتها در مورد وضعیت حاضر تفاوتی وجود دارد. در عین حال، انتظارات و نیازها تا حدود زیادی با استانداردها و باید‌ها همخوانی دارد. به عبارت دیگر، سطح انتظارات از کتابخانه‌ها در حد استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی است. در حالی که در عمل، وضعیت موجود در خیلی از موارد از استانداردها دور است. باید به این واقعیت نیز اشاره نمود که وضعیت کنونی وارث سیاست‌گذارها و برنامه‌ها و سلیقه‌های شخصی در طول ۵۰ سال عمر دانشگاه و کتابخانه‌های آن بوده است. تحلیل دیدگاههای مسؤولان دانشگاه نشان می‌دهد که کتابخانه‌های سنتی دیگر مورد نیاز نیست. طراحی و اجرای نظام اطلاعاتی دانشگاه می‌تواند یکی از راههای بنیادی برای ایجاد تحول در خدمات کتابخانه‌های دانشکده‌ها باشد. شمایی از این نظامها را می‌توان در نمودار (۲) مشاهده کرد. جزئیات مربوط به این نظام که به عنوان حاصل این تحقیق تهیه شده است در کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی موجود است. علاقمندان به این قسمت با کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی ارتباط برقرار فرمایند.

نمودار ۳ - الگوی پیشنهادی نظام اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

«منابع و مآخذ»

- آزاد، اسدالله. "فلسفه خدمات مرجع: رسالت آرمانی کتابخانه‌های دانشگاهی" در: *مجموعه مقالات دومین گردهمایی کتابداران دانشگاهی پیرامون نقش کتابخانه مرکزی در دانشگاه مشهد*، ۷ آذر ماه ۱۳۷۱.. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۱. ص ۱۳-۳۶.
- افشار، ایرج. "مسائل کتابخانه‌های دانشگاهی" *راهنمای کتاب*، دوره ۱۸ (۱۳۵۴): ص. ۷۷۹-۷۸۴.
- "مسائل کتابخانه‌های دانشگاهی". *کتابداری*، دفتر ششم (۱۳۵۵): ص. ۱۷-۲۴.
- "استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی (پیش‌نویس ویرایش ۱۹۹۵)". ترجمه محمد هدایتی. *فصلنامه کتاب*، پاییز ۱۳۷۶، ص ۹۱-۱۲۲.
- انصاری، نوش آفرین. "مسائل کتابخانه‌های دانشگاهی" در: *کتاب و کتابداری: مجموعه مقالات*.. تهران: توس، ۱۳۵۴. ص ۱۳۳-۱۴۴.
- بریرخ، مه‌ری و حسن مقدس‌زاده. *سواد اطلاعاتی (پژوهشی پیرامون چگونگی کسب سواد اطلاعات)*. *مجله ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، شماره اول و دوم - سال سی و دوم، بهار و تابستان ۱۳۷۸. ص. ۳۳۴-۳۱۷.
- نقش آموزشی کتابخانه‌های دانشگاهی: مروری بر مباحث عمده و جریان شکل‌گیری کتابداری و اطلاع‌رسانی: *فصلنامه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی*. سال اول، شماره سوم، ۱۳۷۷. ص ۵۵-۳۷.
- پولادی نجف‌آبادی، فرهاد. "مقایسه سبک‌های مدیریت کتابخانه‌های دانشگاه‌های فردوسی و علوم پزشکی مشهد با استفاده از سبک‌های مدیریت رنسیس لیکرت و بررسی نظر مدیران کتابخانه‌ها درباره سبک مناسب مدیریت"، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی، ۱۳۸۰.
- تاریخچه و راهنمای دانشگاه فردوسی مشهد به مناسبت پنجاهمین سال تأسیس*. مهرماه ۱۳۷۹. ص. ۱۰.
- تعاونی (خالقی)، شیرین. *پیش‌نویس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران*. - تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۴.
- تقوی، مهدی. طرح فرضی سازمان ملی اطلاع‌رسانی کشور. در: *نظام ملی اطلاع‌رسانی، تشکیلات، برنامه‌ریزی و توسعه*. تهران: مرکز اطلاعات و خدمات علمی جهاد سازندگی، ۱۳۷۶. ص. ۴۲۳-۴۰۰.
- خری، عباس. "طرح نظام ملی اطلاع‌رسانی کشور (گزارش اجمالی)". در: *نظام ملی اطلاع‌رسانی، تشکیلات، برنامه‌ریزی و توسعه*. تهران: مرکز اطلاعات و خدمات علمی جهاد سازندگی، ۱۳۷۶. ص. ۴۰۷-۳۶۷.
- حسام‌زاده حقیقی، چنگیز. *بررسی و ارزشیابی کتابخانه‌های دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی*.. تهران: دفتر بازرسی آموزش عالی و پژوهشی، ۱۳۵۲.
- دانشگاه فردوسی مشهد. کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد. *بررسی اجمالی مسائل کتابخانه‌های دانشگاه مشهد* زیر نظر غلامحسین جاوید کبیری. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد،

۱۳۶۳.

دانشگاه فردوسی مشهد. کتابخانه مرکزی، گزارش عملکرد کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۷۸، گردآورنده نفیسه دری‌فر با همکاری فاطمه هراتیان. - مشهد: ۱۳۷۹.

دانشگاه فردوسی مشهد. کتابخانه مرکزی، گزارش عملکرد کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد در سال ۱۳۷۹، گردآورنده نفیسه دری‌فر با همکاری فاطمه هراتیان. - مشهد: ۱۳۸۰.

دیانی، محمدحسین. *نگاهی به دستاورده و مشکلات کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز*. - اهواز: دانشگاه شهید چمران، کتابخانه مرکزی، ۱۳۶۰.

"*راهکارهای اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌های دانشگاهی*"، در: مجموعه مقالات اولین همایش سالانه کتابداران دانشگاه فردوسی، ۲۵ خرداد ۱۳۷۸. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۸.

سنگاپتا. ای. ان. طراحی نظام ملی اطلاع‌رسانی. نظام‌های ملی اطلاع‌رسانی: تشکیلات برنامه‌ریزی و توسعه. - تهران: مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی، ۱۳۷۶. ص ۱۹-۱.

سهمی‌راد، فرشته. *بررسی وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه علامه طباطبائی و مقایسه با استانداردهای دانشگاهی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شمال تهران، ۱۳۷۵.

عباسی، زهره. "بررسی میزان رضایت شغلی کتابداران دانشگاه فردوسی مشهد"، پایان‌نامه تحصیلی در مقطع کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۹.

عرفانی، بهجت. "بررسی علل ضعف، دشواریها و رهنمودهایی برای رفع آنها در زمینه ایفای نقش آموزشی و پژوهشی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها" در: *مجموعه مقالات دومین گردهمایی کتابداران دانشگاهی پیرامون نقش کتابخانه مرکزی در دانشگاه*، مشهد، ۷ آذرماه ۱۳۷۱. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۱. ص ۵۱-۵۷.

فتاحی، رحمت‌الله و جاوید کبیری، حسین. "اهمیت و نقش کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی در برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی" *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره ۲۰، ش ۳ (پائیز ۱۳۶۶): ۶۴۵-۶۶۴.

کینخا، منیر. "بررسی میزان آگاهی مسوولان اجرایی دانشکده‌های علوم پزشکی نسبت به اهداف و وظایف کتابخانه دانشکده خود". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۲.

مجبایی، منتصب. "بررسی مسائل و دشواریهای مدیریت کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی"، در: *مجموعه مقالات دومین گردهمایی کتابداران دانشگاهی پیرامون نقش کتابخانه مرکزی در دانشگاه*، مشهد، ۷

آذر ماه ۱۳۷۱. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۱. ص ۵-۱۲.

ناقدی احمدی، فرشته. "گزارشی در رابطه با طرح شبکه کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد"، ویرایش ۲. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، کتابخانه مرکزی، ۱۳۷۹.

- Allen, G. 1984. "The role of the library in higher education and the implications for the external mode of study", Australasian College Libraries 2 (3): 104-113.
- Budd, J. and P. Contant 1981. "Faculty perceptions of librarians: A survey.- Bethesda, Md.:ERIC Documents Reproduction services ED 215697.
- "The Changing role of libraries in higher education: a symposium at Northern..." College & Research Libraries News. 45 (10) Nov 1984: 541-542.
- Entwistle N. J, and K. A. Percy. 1974 "Critical thinking or conformity? an investigation of the aims and outcomes of higher education", Research into Higher Education, [by C. F. Paye and J. Leds Gibson] 1973. London: SRHE.
- Hardesty, Larry. Do we need academic libraries? A Position paper of the Association of College and Research Libraries (ACRL). Available on line at: <http://www.ala.org/acrl/academiclib.html>, Retrieved on: 20/7/2001.
- The Changing university. Proceedings of the biennial education conference: UNSW Education 1995-96, Held in the University of New South. Nov, 8 & 9, 1995. Edited by Lindsay Hewson and Sue. Toohey. Sydney: Professional Development Centre.
- Cook, M. K. 1981. "Rank, status and contribution of academic librarians as perceived by teaching faculty at Southern Illinois University, Carbondale". College & Research Libraries, 42 (May 81): 214-223.
- Ebbinghouse, Carol. 1999 "Library standards: Evidence of library effectiveness and accreditation". Searcher, Sep (7): 20-27.
- Grover, R. and M. Hale. 1988. "The Role of the Librarian in Faculty Research". College & Research Libraries, 49 (1): 9-15.
- Johnson, R. D. 1988. "Current Trends in Library Journal Editing". Library Trends, 36: 659-72.
- Lipow, A. G. 1991. "Outreach to faculty: Why and how" Working with the Faculty in the New Electronic Library. Papers section Materials presented at the 19th National LOEX Instruction Conference held at eastern Michigan University 10-11 May 1991, edited by Linda Shirato. Ann Arbor Michigan, 1992.
- McCook, K. 2000. "Reconnecting library education and the mission of community", Library Journal, (September): 164-165.
- Oberg, L. R. M. K. Schleiter and M. Van Houten, 1989. "Faculty Perceptions of

- Librarians at Albion College: Status, role, contribution, and contents" College and Research Libraries, 50 (2): 215-230.
- Parirokh, Mehri. University Libraries as Contributors to independent Learning: A Study with particular reference to user education in Australian university libraries. PhD thesis. Sydney, University of New South Wales, 1997.
- Stebelman, S [et al]. 1999. "Improving library relations with faculty outreach librarian". College & Research Libraries. 60 (2): 121-131.
- Tebbetts, Diane R. 2000 the Costs of information Technology and the electronic library. The Electronic Library. V. 18 (2): 127-136.